

Feminizam kod Milana Polića

Hrgović, Josip

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:970781>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-29**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ**

Josip Hrgović

FEMINIZAM KOD MILANA POLIĆA

Završni rad

Zagreb, lipanj 2020.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ**

Josip Hrgović

FEMINIZAM KOD MILANA POLIĆA

Završni rad

MENTOR: Izv. prof. Tomislav Krznar

SUMENTORICA: Dr. sc. Ana Maskalan

Zagreb, lipanj 2020

Zahvala:

Zahvaljujem se svome mentoru izv. prof. Tomislavu Krzнару te svojoj sumentorici dr.sc. Ani Maskalan koji su svojim stručnim savjetima oblikovali ideju i pomogli mi u izradi ovoga završnog rada.

Posebno se želim zahvaliti svojim roditeljima koji su me tokom čitavog mog školovanja podupirali te poticali moju težnju k ostvarivanju sve novih i viših ciljeva.

Želim se zahvaliti i svim profesorima te djelatnicima Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu koji su svojim radom utjecali na stjecanje moga znanja o Ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju te životu u profesiji i oko nje.

I na kraju želim se zahvaliti svim kolegama i kolegicama koji su mi vrijeme provedeno na fakultetu uljepšali svojim prisustvom i pomogli da mi to vrijeme ostane u lijepom sjećanju.

Sažetak

Milan Polić bio je jedan od najznačajnijih hrvatskih filozofa Filozofije odgoja. Uz to, bio je i među rijetkim filozofima druge polovice dvadesetog stoljeća koji je promišljao o pitanju feminizma i ženskih prava. Feminizam je društveni pokret koji se zalaže i bori za unaprjeđenje položaja žena u društvu suprotstavljajući se spolnoj dominaciji te diskriminaciji. U ovom radu se iznose Polićevi stavovi i promišljanja vezani uz feminističku tematiku odnosno uz emancipaciju, ravnopravnosti te problematiku feminizacije određenih profesija. Smatra se da žene emancipacijom žele doći do ravnopravnosti s muškarcima. Emancipacija je moguća samo kao sumencipacija. Emancipacija žena bez da se emancipira ljudski rod tj. čovjek nije moguća. Feminizam zagovara ravnopravnost spolova uz poštivanje različitosti. Polić pokazuje kako različiti ne mogu biti jednaki jer su različiti pa zbog toga po pitanju spolova ravnopravnost nije moguća. Tek kad se na ljude gleda kao na građane odnosno konkretne pojedince bez drugih obilježja bila ona spolna ili neka druga, moguće je postići ravnopravnost. Stjecanjem prava na obrazovanje i ravnopravnijim odnosom s muškarcima, žene su počele ulaziti u do tada muške profesije te ih postupno feminizirati. Muškarci su se povukli iz određenih profesija za koje se smatra da su izravno povezane s karakteristikama žena. Školstvo je jedna od profesija u kojoj vrlo velik i značajan postotak čine žene što ne bi bilo promatrano kao problem, no Polić tvrdi da je feminizacijom školstva došlo do deprofesionalizacije školstva.

Ključne riječi: Milan Polić, feminizam, ravnopravnost spolova, emancipacija, feminizacija odgoja

Feminism in Milan Polić's philosophy

Summary

Milan Polić was one of the most important Croatian philosophers of the Philosophy of Education. In addition, he was among the few philosophers of the second half of the twentieth century who pondered the question of feminism and women's rights. Feminism is a social movement that advocates and fights for the advancement of women in society by opposing sexual domination and discrimination. This paper presents Polić's views and reflections related to feminist issues, ie emancipation, equality and the issue of feminization of certain professions. It is believed that women want to achieve equality with men through emancipation. Emancipation is possible only as sumencipation. The emancipation of women without emancipating the human race, ie man, is not possible. Feminism advocates gender equality while respecting diversity. Polić shows that different people cannot be equal because they are different, so gender equality is not possible. Only when people are seen as citizens or specific individuals without other characteristics, be they sexual or otherwise, is it possible to achieve equality. With the acquisition of the right to education and a more equal relationship with men, women began to enter the hitherto male profession and gradually feminize them. Men have withdrawn from certain professions that are thought to be directly related to women's characteristics. Education is one of the professions in which a very large and significant percentage are women, which would not be seen as a problem, but Polić claims that the feminization of education has led to the deprofessionalization of education.

Key words: Milan Polić, feminism, gender equality, emantipation, feminisation of upbringing

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. MILAN POLIĆ	3
3. FEMINIZAM	5
4. MILAN POLIĆ I FEMINIZAM	9
4.1. Emancipacija	10
4.2. Ravnopravnost	13
4.3. Feminizacija odgoja i školstva	16
5. ZAKLJUČAK	21

1. UVOD

Sasvim je sigurno da zbog utjecaja na filozofiju odgoja, što zbog snage misli što zbog veličine opusa, Milan Polić zaslužuje zauzeti mjesto među najznačajnijim hrvatskim filozofima. Predmet njegova promišljanja činio je širok spektar općeljudskih tema kao što su bit čovjeka i svijeta, etička načela, odgoj i obrazovanje, Bog, smrt, emancipacija, ali i feminizam o kojem će u nastavku rada biti riječ. Iz Polićevog bogatog opusa uzete su knjige *E(ro)tika i sloboda*, *Činjenice i vrijednosti* te *Odgoj i svijet* kao glavne okosnice ovog rada, a nadopunju ih Polićevi članci objavljeni u časopisu *Žena - Budi čovjek, Preraspodijela zanimanja-preraspodijela slobode, Zašto ravnopravnost spolova nije moguća?, U patrijarhalnom društvu škola umire s učiteljicom*. Također, za temu rada važni su i članci objavljeni u Metodičkim ogleđima te Filozofskim istraživanjima – *Filozofija odgoja i feminizam, Razložnost odgoja, Kultura kao sudbina*, koji daju uvid u širu sliku Polićevih promišljanja. Članak *In memoriam* čiji je autor Lino Veljak ponudio je Polićevu doista bogatu biografiju. Potreban je bio i uvid u misli Marxa i Kangrge koji su bili idejni uzori Poliću. Kako bi se došlo do cjelovitog razumijevanja Polićevih stavova prema feminizmu i emancipaciji, korištene su definicije istih, preuzete s mrežnih stranica Hrvatske enciklopedije Leksičkog zavoda Miroslav Krleža. Budući da je tema rada feminizam kod Milana Polića potrebno je uzeti u obzir izvore relevantnih autora feminističke tematike kako bi se mogli donositi valjani zaključci. Iz tog razloga korištena su djela *Pojmovnik rodne terminologije* autorice R. Borić, *Kome još (ne) treba feministička pedagogija* autora M. Mušanović i S. Vrcelj te knjiga Ane Maskalan *Budućnost žene: filozofska rasprava o utopiji i feminizmu*. U skladu s ranije navedenim, strukturiran je ovaj rad pa će tako u prvom dijelu rada biti riječ o Polićevoj biografiji i općim odrednicama feminizma, dok će u drugom dijelu naglasak biti stavljen na Polićevo razumijevanje feminizma, kroz njegova promišljanja o emancipaciji žena i općenito čovjeka, ravnopravnosti među spolovima te problematici feminizacije odgoja.

Nesumnjivo je da je Polić bio veliki mislioc, filozof i intelektualac koji je vješto uočavao nelogičnosti društvenih konstrukcija. Ali, upravo zbog toga potrebno je i kritički se osvrnuti na zaključke do kojih je došao, u ovom radu posebice u sferi feminizma te odnosa među ženama i muškarcima. Današnje vrijeme je po

mnogočemu liberalnije od doba u kojem je Polić iznosio svoje stavove vezane uz feminizam pa je potrebno promatrati ih iz sadašnje perspektive imajući na umu breme vremena u kojima su nastali. Kako bi se došlo do napretka odgoja i obrazovanja posebno u dometu filozofije odgoja, potrebno je figure kao što je Milan Polić te njihovo djelovanje pokušati razumjeti te razlučiti činjenice koje su doista općevažeće i istinite od onih koje su nastale zbog duha vremena u kojem je Polić živio i radio. Stoga će ovaj rad dati prikaz Polićevih misli te u zaključku ponuditi valjana kritička promišljanja.

2. MILAN POLIĆ

Milan Polić rođen je 1946. godine u Zagrebu, gdje je završio osnovnu i srednju tehničku školu. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu diplomirao je 1973. filozofiju i sociologiju, a na istom je fakultetu i doktorirao u polju filozofije 1989. godine. Od 1974. radio je kao srednjoškolski nastavnik u Topuskom, Velikoj Gorici i Zagrebu, a od 1988. i kao honorarni suradnik na Filozofskom fakultetu - Pedagogijske znanosti u Zagrebu, gdje je početkom 1992. zaposlen kao docent pri katedri za filozofiju odgoja. Filozofiju odgoja na Učiteljskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (na kojemu je u jednom mandatu obavljao i dužnost prodekana) predavao je do umirovljenja krajem 2011. godine kao redoviti profesor u trajnom zvanju. Od jeseni 1997. do 2009. godine bio je također i vanjski suradnik Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli. Osim toga, predavao je i na pedagoškim akademijama u Čakovcu i Petrinji. Njegovi interesi ponajprije su se artikulirali u polju filozofije odgoja, ali su nezaobilazni i njegovi doprinosi u znanstvenim i javnim diskusijama o feminizmu i rodnim pitanjima (primjerice, bio je član uredništva znanstvenog časopisa „Žena“) te o problematici i/religioznosti (bio je 2006. osnivač te dugogodišnji predsjednik „Protagore“, udruge za zaštitu prava ireligioznih osoba i promicanje ireligioznog poimanja svijeta). Uz ostalo bio je potpredsjednik (1990.-1991.) i predsjednik (2002.-2003.) Hrvatskog filozofskog društva, osnivač i dugogodišnji glavni i odgovorni urednik časopisa „Metodički ogledi“, član uredništva časopisa „Filozofska istraživanja“ i „Synthesis philosophica“, te utemeljitelj i urednik Biblioteke „Sabrana djela Pavla Vuk-Pavlovića“. Uz više od 150 znanstvenih i stručnih članaka, objavio je knjige „E(ro)tika i sloboda“ (1990.), „K filozofiji odgoja“ (1993.), „Odgoj i svije(s)t“ (1993.), „Čovjek - odgoj - svijet“ (1997.; 2001.), „Život i djelo Pavla Vuk-Pavlovića“ (2001.; 2013.), „Činjenice i vrijednosti“ (2006.), „Filozofija i odgoj u suvremenom društvu“ (urednik, 2006.), „Filozofija odgoja za početnike“ (2014.) i „Pasteli Renata Percana“ (2014.), te prvi i u Hrvatskoj do sada jedini interaktivni multimedijски priručnik za filozofiju odgoja „Filozofija odgoja“ (2002.). Svojim produbljenim filozofijskim promišljanjem odgoja (a i obrazovanja) Milan Polić je u našoj sredini dao vjerojatno najznačajniji doprinos emancipaciji odgoja od okova tradicionalističke pedagogije. Utemeljujući problematiku odgoja na organskoj povezanosti odgora s razvijanjem samosvijesti i kritičkog mišljenja, on je u odlučnoj

mjeri sudjelovao u postavljanju temelja demokratizacije i modernizacije odgoja i obrazovanja, a svoje je koncepcije uspješno i dosljedno primjenjivao u praksi, kako u svom učiteljskom radu (na svim razinama obrazovnog sustava na kojima je djelovao), tako i u aktivističkom angažmanu, uključujući tu posebice nezaobilazan doprinos što ga je dao izgradnji Foruma za slobodu odgoja, kao i drugim organizacijama civilnog društva. (Veljak, 2015)

3. FEMINIZAM

Feminizam je jedan od najdalekosežnijih društvenih pokreta dvadesetog stoljeća a snaga njegova utjecaja ogleda se u gotovo svim područjima društvenog, političkog i kulturnog života na globalnoj razini (Maskalan, 2015). Feminizam dolazi od francuske riječi *féminisme* prema latinskoj riječi *femina*. Maskalan u svom djelu *Budućnost žene: filozofska rasprava o utopiji i feminizmu* detektira francuskog filozofa François Marie Charles Fouriera kao tvorca riječi feminizam. Za njega navodi da je ustvrdio da je sreća muškarca proporcionalna slobodi žena. U mrežnom izdanju Hrvatske enciklopedije Leksičkog zavoda Miroslav Krleža stoji definicija koja opisuje feminizam kao društveni pokret i svjetonazor koji se zalaže za unaprjeđenje položaja žena uklaňanjem spolne dominacije i diskriminacije (seksizma) i promicanjem rodne jednakosti u svim područjima života. No, Mušanović i Vrcelj (2011) ističu kako ne postoji općeprihvaćena tj. općevažeća definicija feminizma zbog njegove složenosti u idejnoj te akcijskoj razini. Unatoč različitim pristupima, za definiranje feminizma važno je razumjeti odnos muškaraca i žena u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti jer su ti odnosi bili konfliktni, a teorijska nastojanja (unutar) feminizma streme shvaćanju uzroka i okolnosti koji dovode do konflikata i teže njihovom uklanjanju (Mušanović i Vrcelj, 2011). Borić (2007) navodi da je feminizam je definiran kao specifična “filozofija akcije” koja počiva na vjerovanju u socijalnu, političku i ekonomsku jednakost spolova i upravo zato djeluje na dekonstrukciji dominantnih modela znanja i uvriježenih konstrukata koji se tiču rodova i rodnih konstrukcija, patrijarhata i muške moći, opredmećenja ženske subjektivnosti i mjesta ženske opresije općenito. Uz to, Borić (2007) nadodaje da danas feminizam ocrta žensku perspektivu u teoriji i kulturi te teorijsku odnosno aktivističku poziciju pojedinki i pojedinaca u cilju ostvarivanja društva na dobrobit obaju spolova. Budući da feminizam nije jednodimenzionalan, postoji više smjerova te podjela. Gledano s povijesne strane, prema Borić (2007) feminizam se dijeli na: liberalni, marksistički, radikalni, postmoderni, kulturalni, teologijski, postkolonijalni, etički, ekofeminizam i cyberfeminizam. Uz to, postoje podjele unutar feminizma na tzv. funkcionalni feminizam i tzv. feminizam savjesti, zapadni feminizam, feminizam tzv. trećeg svijeta, feminizam i womanism, kao i interferencije i prepleti feminističkih teorija i queer teorija, ili pak aktivističkog i akademskog pogleda na feminizam (Borić, 2007).

Nakon definiranja pojma feminizma, valja iznijeti činjenice i razloge koji su doveli do njegovog nastanka. U patrijarhalnim društvima očiti su načini na koje je ženin identitet povezan s dužnostima prema državi, suprugu i dužnostima majke prema djeci i obitelji u heteroseksualnoj porodici. Njezina se vrijednost, tj. njezin identitet „mjeri“ uspješnošću u ovim domenama. Feminizam, pak, ukazuje na potrebu dekonstrukcije takvog identiteta i usmjeren je k oslobađanju žena stvaranjem novog identiteta koji uključuje slobodu i samosvojnost svake pojedine žene (Mušanović i Vrcelj, 2011). Dakle, u većini društava žene su u podređenom položaju muškarcima, a Mušanović i Vrcelj (2011) ističu da razlog može biti promatran iz dvije skupine teorija: biološki determinizam i sociokulturne teorije (teorije roda). Biološki determinizam razlog podređene uloge žena pronalazi u prirodi, a podjela rada jest nešto univerzalno. Također, zagovornici biološkog determinizma dijele stav da muškarci moraju uvijek biti odgovorni za zaštitu te moraju obavljati društvene djelatnosti kojima se pripisuje najveće vrijednosti i donose najveće nagrade. Dok žene zbog trudnoća, porođaja, dojenja i poduzetog razdoblja bespomoćnosti djeteta imaju skromniju ulogu u javnom životu. Nasuprot tome, sociokulturne teorije naglašavaju da je podređena uloga žena produkt društvenog konteksta. Biološke razlike se trebaju uvažavati te isticati, a nikako biti ključni razlog neravnopravnosti. Prema Mušanović i Vrcelj (2011) mnogi teoretičari “ženskog pitanja” naglašavaju da je ženina sposobnost rađanja jedina razlika koja ostaje između muškaraca i žena, a sve je drugo umjetno postavljeno i društveno uvjetovano.

Mušanović i Vrcelj (2011) ističu kako je Poulain de la Barre François (1647-1723) zbog svog djela *O jednakosti spolova* u kojem analizira jedno od temeljnih pitanja feminizma, a to je pitanje vrijednosti rada koje obavlja žena jer se rad muškarca na kroćenju životinja više vrednuje nego rad žene (majke), zaslužuje biti smatrana prvom feministicom. Razlog muške dominacije utemeljuje u kulturnoj diferencijaciji spolova jer su žene podčinjene zbog svoje fizičke nemoći i ranjivosti tijekom trudnoće. Emancipacijsko sredstvo žena Poulain de la Barre vidi u obrazovanju djevojčica (Mušanović i Vrcelj, 2011). Prema Hrvatskoj enciklopediji Leksičkog zavoda Miroslav Krleža, feminizam započinje s prosvjetiteljstvom, modernom demokracijom i liberalizmom, a prvi feministički zahtjevi usmjereni su prema postizanju jednakih mogućnosti žena u obrazovanju, zaposlenosti i politici. Nadalje se navodi da moderna feministička misao započinje potkraj osamnaestog

stoljeća ponajviše s djelom *Obrana ženskih prava žene* autorice Mary Wollstonecraft iz 1792. godine. Ona je smatrala da će se oslobođenje žena postići jednakim i zajedničkim odgojem ženske i muške djece te je zagovarala pravo žena na sva zanimanja kojima se bave muškarci jer je to za siromašne žene pitanje opstanka. Zajednički odgoj ključ je za rješavanje ženskih problema za djecu iz građanske klase (Mušanović i Vrcelj, 2011). Dakle, muškarci i žene su stvoreni da žive zajedno pa ih treba od djetinjstva navikavati na zajednički život i zajedničko obrazovanje u kojem će učiti iste stvari na isti način.

Prvi korak na putu do postizanja ravnopravnosti žena s muškarcima bilo je dobivanje prava glasovanja zbog toga su žene koje su se borile za pravo glasa stekle naziv sufražetkinje prema riječi *suffrage* koja znači kolektivno glasanje. Britanske sufražetkinje, na čelu s Emmaline, Christobel i Sylviom Pankhurst, u uličnim su borbama s policijom branile svoje zahtjeve i često bile zatvarane (Mušanović i Vrcelj, 2011). Borba za pravo glasa od sredine devetnaestog stoljeća pa sve do polovice dvadesetog stoljeća kada su konačno žene stekle to pravo, može se nazvati prvim valom feminizma. Po završetku Drugog svjetskog rata počinje drugi val feminizma. Svoje uporište je pronašao u djelima *Le Deuxième Sexe* (hrv. Drugi spol) autorice Simone de Beauvoir i *Beyond God the Father* autorice Mary Daly. Tradicionalisti su očekivali zatišje jer su žene „dobile ono što su tražile i neka im bude.“ Kako je feminizam društveni pokret, živo je agirao na ubrzane i obuhvatne poslijeratne društvene promjene i kretanja na filozofskoj, znanstvenoj i kulturnoj sceni (Mušanović i Vrcelj, 2011). Iz drugog vala je proizišlo da feminizam mora uvažavati socijalne, rasne, etničke i druge razlike među ženama. Umjesto biološkog fundamentalizma uvodi se kategorija roda. Priznaje se da su žene u dominantnom poretku na različite načine uključene ili isključene, ovisno o klasnom, rasnom, vjerskom, etničkom, dobnom i spolnom položaju ili statusu. Kakvu god igrala ulogu, biologija ne determinira rod (Mušanović i Vrcelj, 2011). Zbog toga je došlo i do trećeg vala feminizma koji započinje tijekom osamdesetih godina dvadesetog stoljeća i traje sve do danas, a pokušava redefinirati različite identitete. Feministice ističu da identitet čine heterogene i heteronomne predodžbe o rodu, rasi i klasi. Napušta se biologija kao utemeljenje ženskoga identiteta (Mušanović i Vrcelj, 2011). Feminizam zbog svojih dosadašnjih dostignuća teorijskih i empirijskih istraživanja zaključuju Mušanović i Vrcelj (2011) treba pridonositi promjenama svakodnevice i

kreirati društvo tolerantnim na različitost te kreirati sredine u kojima će postojati učinkoviti mehanizmi za suzbijanje spolne diskriminacije. Feministice su oduvijek težile društvu koje nije postojalo, preciznije, društvu u kojem će žene biti ravnopravne s muškarcima, u kojem će imati prava, slobode, samostalnost i mogućnost razvoja svih svojih sposobnosti, u kojem, napokon, odrednica ženskosti neće određivati njihov status (ne)ljudskih bića (Maskalan, 2015).

4. MILAN POLIĆ I FEMINIZAM

Sfere feminizma kojima se bavio Milan Polić jesu: emancipacija, ravnopravnost spolova te problematika feminizacije pojedinih profesija, uglavnom odgojno-obrazovnih. U nastavku slijede Polićeva promišljanja o istim. No, valja na početku odrediti što je za Polića čovjek i koja je njegova uloga u svijetu. Jedna od njegovih pretpostavki (1990) jest da je čovjek praktičko biće, kao društveno odnosno povijesno biće. Njegov pristup svijetu, a to znači i sebi samom, neizbježno je određen, njegovim društvenim položajem, njegovim mjestom u svijetu, njegovim vlastitim moćima, odnosno njegovim cjelokupnim mogućnostima kojima sebe i svijet dohvaća, proizvodi i spoznaje. Njegove su spoznajne mogućnosti samo dio njegovih ukupnih mogućnosti kojima je, samo ako su stvaralačke, moguće doprijeti do onog povijesnog u svijetu (Polić, 1990). Također, Polić (1990) ističe da kritika svega što već postoji čuva svijet otvorenim kako za svoje tako za čovjekove neostvarene mogućnosti. Zato kritika kao i mišljenje za Polića mora biti praktičko te se uvijek vraćati svojem izvoru kako ne bi zaboravilo svoje porijeklo za što on nudi i rješenje. Najbolji je način za to dijalog sa svijetom, susret s drugim mišljenjem, naročito s drugačijim mišljenjem, izlaganje sebe u svijetu i otvorenost za svijet u koji ulazi i iz kojeg izlazi (Polić, 1990). Polić (1990) zaključuje da su *čovjek i svijet jedno, ali ne i isto* pritom oslanjajući se na Marxa koji navodi: „Ali čovjek nije apstraktno biće koje se nalazi izvan svijeta. Čovjek, to je čovjekov svijet, država, društvo“ (Marx-Engels, 1967). Oslonac za to je pronašao i kod svog uzora Kangrga koji navodi da: „Mogućnost svijeta sadržana je u njihovu postojanju onim što jesu, jer samo ono što postaje, može biti za drugo i za sebe sama, to jest 'stajati' u nekom odnosu.(..)Čovjek i svijet postaju dakle to što jesu, a nisu naprosto dani kao gotovi. To je polazna točka za svako razmatranje i 'određenje' onoga da oni jesu, šta oni jesu, kako jesu i njihova odnosa.“ (Kangrga, 1975). Upravo iz svega ovdje navedenog može se zaključiti kako je čovjek svojim rođenjem na ovom svijetu pozvan na njegovu promjenu, kritičkim razmatranjem zatečenog stanja, ali u dijalogu sa svijetom i drugim ljudskim bićima ne bi li došao do njegovog poboljšanja. Kroz dijalog podvrgava mišljenje testiranju, opovrgava ga ili nadograđuje, no bez djelovanja u svijetu neće značajnije promijeniti svijet u kojem živi te u njemu ostaviti stvaralački trag koji želi. To može samo slobodan, emancipiran čovjek, nebitno kako se izjašnjava kao muškarac ili žena. Zatim je potrebno obratiti pozornost na Polićeva

promišljanja o feminizmu. U svom radu *Filozofija odgoja i feminizam* (2003) navodi da je feminizam propitujući spolne uloge i redefinirajući odnose između muškaraca i žena razotkrio ideološku konstrukciju patrijarhalnog društva kojom se muškarca izjednačava s čovjekom dok je žena nešto drugo. Polić ističe i činjenicu da je u gotovo svim europskim jezicima ukorijenjena podjela ljudskih bića na *ljude i žene*. Uz to, dodaje da su filozofija odgoja te feminizam dobili zamah na ovim prostorima u gotovo isto vrijeme. Potom, Polić ističe da pitanje koje postavlja filozofija odgoja (Što je odgoj?) i pitanje koje postavlja feminizam (što je čovjek?) na dva načina dovode do istih pojmova, a to su: osoba, osobnost, samoodređenje, sloboda i stvaralaštvo, a iza svega toga i emancipacija. Emancipacija od svega i od svakoga tko bi ometao ili sprečavao razvitak čovjekove (djetetove) osobnosti koja je nezamisliva bez slobode i samoodređenja (Polić, 2003).

4.1.Emancipacija

Prema Hrvatskoj enciklopediji Leksičkog zavoda Miroslav Krleža definicija emancipacije kaže da je ona oslobođenje od zavisnosti, podložnosti, ugnjetavanja, stjecanje neovisnosti odnosno osamostaljenje. Zanimljivo je kako i sam Polić o emancipaciji gotovo istim riječima zbori, ali i dodaje ako je bit čovjeka sloboda, otvorenost za drugo, za buduće, za moguće, kao zbiljska negacija onoga što u svojoj gotovosti već jest, onda je emancipacija prisvajanje svijeta za čovjeka i po čovjeku, čime svijet uistinu postaje svijetom, kao što i čovjek tek time uistinu postaje čovjekom (Polić, 1990). Na to Polić nastavlja da : „tako shvaćena emancipacija ozbiljenje je onog još-ne-ozbiljenog po kojem će i nemoguće postati moguće, pa ona stoga nije samo „oslobođenje od“ neljudskog nego je upravo, i prije svega, „oslobođenje za“ ljudsko, koje je ljudsko samo onda i samo zato što je određeno jedino po sebi i iz sebe samog i što kao takvo sebe uvijek ponovno potvrđuje“ (Polić, 1990). Nadalje, Polić govori kako emancipacija jest osamostaljenje čovjeka, no ne pokraj ili protiv zbiljskog svijeta već upravo s njim i u njemu. Emancipacija kao oslobođenje od neljudskog svodi se tu na dužnost da se djeluje ljudski, a to zapravo znači iz dužnosti i prema dužnosti, ali ne i iz zbiljskih potreba kroz koje se čovjekove moći subjektivno javljaju tražeći uvjete svoga ozbiljenja (Polić, 1990). Nakon određivanja emancipacije dolazi se do problema spolne emancipacije. Ovdje

se Polić poziva na Fouriera na kojeg se osvrnuo i Engels. „Još je uspjelija njegova kritika buržoaskih spolnih odnosa i položaja žene u buržoaskom društvu. On prvi kaže da je u jednom društvu stepen ženske emancipacije prirodna mjera opće emancipacije“ (Engels, 1946 prema Polić, 1990). Polić zbog toga ističe da je nemoguće prepoznati u drugoj osobi čovjeka, ako prije toga osoba u sebi samoj ne prepozna čovjeka, te je nemoguće istinski pronaći čovjeka u sebi bez da se ne prepozna čovjek u drugom čovjeku. Na temelju toga zaključuje da način na koji se muškarac odnosi prema ženi pokazuje *koliko je prirodno čovjekovo odnošenje ljudsko, tj. koliko je čovjek postao za sebe i koliko je sebe shvatio kao rodno biće, kao čovjeka*. Što znači da degradiranjem žena čovjek samoga sebe degradira. Dakle, pitanje emancipacije žene je pitanje emancipacije ljudi, a Polić utvrđuje da ga se riješiti može isto kako se i do njega došlo, a to znači praktički, zbiljskom promjenom svijeta. Problem emancipacije žena ne rješava se naime niti samom dobrom voljom niti ispravnim moralnim suđenjem o postupcima prema njima, nego praktičkom izmjenom svijeta utemeljenom u slobodi koja je dospjela do svijesti o svojoj društvenoj biti, tj. sudjelovanjem ljudi u vlastitoj emancipaciji koja je jedino moguća kao *suemancipacija*, kao stvaranje uvjeta za zajedničko oslobođenje, na osnovi individualnih mogućnosti svakog čovjeka, onakvih kakve one doista jesu, a ne onakvih kakvim ih netko a priori prema spolu, boji kože ili nekom drugom slučajnom čovjekovom svojstvu ovome pripisuje (Polić, 1990). Emancipacija kao suemancipacija, objašnjava Polić (1990), jer svatko oslobađa sebe posredstvom drugih koji se njegovim posredstvom oslobađaju. Budući da je patrijarhat kroz povijest ne samo Europe već i svijeta bio sustav koji je onemogućavao emancipaciju žena, sasvim je logično da žene pa i neki muškarci prvo teže emancipaciji žena. Ovdje se može ukazati kritika na Polićevo razmišljanje jer umanjuje vrijednost pitanja ženske emancipacije, postavljajući protupitanja: Feminizam je nezaobilazno postavio na dnevni red pitanje emancipacije žena. No, znači li emancipacija žena i emancipaciju ljudi, i u kojoj mjeri? Što je s emancipacijom muškaraca, i od čega bi se oni trebali emancipirati? (Polić, 2006). Polić je sam dao odgovor na postavljena pitanja još 1990. godine u knjizi *E(ro)tika i sloboda* kada je govorio da je emancipacija jednaka suemancipaciji što znači emancipacijom žena emancipirali su se i muškarci. Također, odgovor na pitanje nudi i pojam hegemonije muškosti koji iznosi Connell u knjizi *Muškost*. Kroz patrijarhalne obrasce došlo je do kreiranja muške uloge odnosno hegemonijske muškosti koja nameće muškarcima da moraju

biti dominantni nad prvenstveno ženama pa zatim drugim muškarcima, fizički jači od drugih (muškaraca ili žena), heteroseksualno uspješni, da preuzimaju rizike te financijsku brigu o obitelji, hladni (ne pokazuju emocije), čvrsti i neranjivi. Većina muškaraca ne ispunjava ove norme koji se nameću, no iako hegemonijska muškost statistički ne prevladava među muškarcima ona je postavljena kao normativ, pa muškarci moraju težiti ispunjenju zadanih očekivanja svakodnevnim dokazivanjem svoje muškosti. Moguće je stoga zaključiti da ako muškarci žele pomoći ženama da se emancipiraju, trebaju prvo pomoći sebi emancipirajući se od stereotipnih uloga koje im se kroz povijest nameću.

Dakle, pitanje emancipacije žena i muškaraca se pretvara u pitanje emancipacije čovjeka. Ako se oba spola emancipiraju u isto vrijeme, jedan s drugim umjesto jedan nad drugim zajedno će voditi do bolje budućnosti i harmoničnijeg suživota. Iznimna je potrebna opće ljudska emancipacija odnosno emancipacija čovjeka, no potrebno je provesti jednu po jednu. Tek završetkom jedne emancipacije može se uvidjeti potreba za novom emancipacijom. Pas koji je zavezan za lanac zna da će biti slobodan kad s njega budu maknuti okovi tog lanca, a kad dobije toliko željenu slobodu uživati će u trčanju po dvorištu, a uz malo sreće će doći do spoznaje kako ponovo nema slobodu već je ograničen unutar ograde dvorišta. Ova usporedba ne uspoređuje čovjeka sa životinjom već daje primjer kako nakon svake prepreke slobode nailazi nova koja čovjeka želi ograničiti i držati unutar zadanih okvira. Problem je, međutim, u tome što su nam za slobodu potrebni drugi, a za neslobodu smo si dovoljni mi sami. Drugi su neophodni za našu slobodu, ali nisu dovoljni. Slobodu je zato čovjeku moguće uzeti, ali ne i dati. Emancipacija je u svakom trenutku čin osobnog i društvenog osvještavanja, iako ne samo toga (Polić, 2006). U patrijarhatu su žene bile ograničenog djelovanja. Rođenje, brak, smrt je ukratko bio njihov život. Postupnom emancipacijom čovjeka (žena) došlo je do skidanja okova i u taj životni pravac dodano je obrazovanje i mogućnost profesije. Vrijednost toga se nikako ne smije umanjivati, a u konačnici od toga su profitirali i muškarci (čovjek). Pogrešno je tumačiti da je došlo do razvoja i napretka žena zbog toga zato što je došlo zapravo do razvoja i napretka čovjeka jer inače ne bi ni došlo do emancipacije. Zbiljska se emancipacija čovjeka zbiva samo tamo gdje on razvijajući svoje moći i uvećavajući svoje mogućnosti, oslobađa sebe od postojećih ograničenja, pa i spolnih, otvarajući se novom i neviđenom (Polić, 1990). Ljudi se prvenstveno razlikuju po

biološkim odrednicama tj. po spolu zbog toga je došlo do podijele na muškarce i žene. Negiranje toga jest negiranje biti čovjeka jer je to jedna od odrednica čovjeka, no nikako ne smije više biti glavna. Upravo ta različitost omogućava opstanak ljudske vrste na planetu Zemlji. To je tako i dok čovjek ne evoluiru u vrstu koja omogućuje jedinki da se samostalno oplodi i razmnožava, raznolikost dva spola se treba cijeliti i uvažavati, a nikako sputavati čovjeka jer je slučajno miješanjem genetskog koda majke i oca došao na ovaj svijet u tijelu žene ili muškarca. Stoga treba razumijevajući razlike omogućiti prilike povoljne da nesmetan rast i razvoj i žena i muškaraca tj. ljudi. Polić nudi rješenje na pitanje emancipacije, a to je pojam transseksualnosti za koji govori (2006) da se ne treba shvaćati kao pokušaj prijelaza iz jednog spola u drugi nego kao cjelovitu spolnost. Naime, „trans“ ovdje znači upravo „s jedne na drugu stranu“ spolnih razlika, kojima je čovjek rascijepljen kao rodno biće, tako da spolnost ostane mogućim izrazom njegovog cjelovitog bića koje svoju osobnost izražava i na spolni način (...). Transseksualnost, dakle, označava odbacivanje apriorne spolne podjele i opredjeljenje za spolni izraz koji čovjek razvija na osnovi vlastitih potreba i mogućnosti (Polić, 2006). Polić daje kroz transseksualnost kritiku feminizmu koji želi parcijalnu emancipaciju. Upravo zato svi pokušaji emancipacije na spolnoj osnovi mogu imati samo ograničen doseg i kao svi parcijalni emancipacijski pokušaji, koji na vrijeme ne osvijeste svoje ograničavajuće činioce i ne prerastu u nove oblike emancipacije, pretvaraju se na kraju u svoju suprotnost. Feminizam ima svoje povijesne zasluge i svoje povijesno opravdanje, ali njegov emancipacijski potencijal još nije posve iscrpljen. Za sve obuhvatn(ij)u ljudsku emancipaciju potrebna je drugačija i šira teorijska (time i praktička) osnova. Potreban je pogled preko granica spolnih podjela u transseksualnu utopiju koja ako i jest nestvarna ne znači da je i neostvariva (Polić, 2006). Emancipacija, bila ona emancipacija žena, muškaraca ili čovjeka, mora voditi uspostavi ravnopravnih odnosa pojedinaca u društvu.

4.2. Ravnopravnost

Kako ljudi koji su po definiciji različiti i s različitim i unaprijed određenim društvenim funkcijama uopće mogu biti ravnopravni? Ravnopravnost pretpostavlja barem apstraktnu jednakost među ljudima, te o ravnopravnosti i može biti riječi samo

kao o ravnopravnosti među apstraktnim građanima koji su kao apstraktni građani jednaki, ali to ni u kom slučaju nisu kao konkretni ljudi, zbiljski pojedinci (Polić, 1990). Nadalje, Poliće (1990) tvrdi da je besmisleno govoriti o potpuno ravnopravnosti među spolovima jer se o tome može govoriti samo na pretpostavci nejednakosti i to apstraktne koju određuju obrasci ideala muževnosti i ženstvenosti koji se temelje na različitim mogućnostima i društvenim funkcijama tj. pravima i dužnostima. Da se ni u čemu ne razlikuju onda kao spolovi ne bi ni postojali. Poliće ističe da potpune ravnopravnosti ne može biti niti među zbiljskim pojedincima ako od samog rođenja moraju biti određeni određenim spolom, prije nego su se samostalno donijeli odluku o svome spolu. Svaka ravnopravnost među spolovima moguća je samo kao djelomična ravnopravnost, kao ravnopravnost u odnosu na ovaj ili onaj društveni parcijalitet, ali nikada kao potpuna ravnopravnost, kao ravnopravnost u totalitetu društvenih odnosa. Potpuna ravnopravnost moguća je samo kao formalna, apstraktna ravnopravnost, i to među apstraktno potpuno izjednačenim jedinkama koje to postaju upravo oslobođanjem od svake apriorne podjele koja bi mogla imati bilo kakve pravne implikacije, koja bi dakle mogla imati bilo koji način unaprijed određivati njihova prava i dužnosti (Poliće, 1990).

Od naših tijela s kojima smo rođeni, neusporedivo nas više određuje kultura ili duh u kojem smo se razvijali i odrasli. Jer ne rađamo se mi ni kao Hrvati, ni kao Kinezi, pa ni kao žene ili muškarci, čak ni kao ljudi, nego to tek u duhu određene kulture postajemo (Poliće, 1990).

Nacionalnosti, religije, rase te spolovi, prema Poliću (1990), pozitivno mogu biti djelomično ravnopravni kroz samo neka određena prava, dok potpuno ravnopravni mogu biti na negativan način koji ih udaljava od svih posebnih prava tako izgubivši pravni značaj. Kako bi to potkrijepio Polić prikazuje besmisao u primjeru ravnopravnosti svjetlookih i tamnookih. Tako je na primjer besmisleno govoriti o ravnopravnosti svjetlookih i tamnookih jednostavno zato što boja očiju, na svu sreću, nema pravnih implikacija, ali kada bi boja očiju utjecala na čovjekova prava i dužnosti, onda bi razgovor o ravnopravnosti raznookih itekako imao smisla sve dok među njima ne bi bila postignuta potpuna ravnopravnost napuštanjem takve podjele ili njenom potpunom privatizacijom. Ako su dakle danas svjetlooki i tamnooki ravnopravni, onda su to samo zato što takva podjela u javnom životu ne postoji, pa su oni ravnopravni ne kao raznooki nego kao ljudi o čijoj boji očiju nitko i

ne vodi računa (Polić, 1990). Stoga može se zaključiti da do ravnopravnosti može doći tek ako se ukaže da postoji neravnopravnost odnosno karakteristika po kojoj bi se dio ljudi svrstao u jednu skupinu, a drugi u drugu. Svaka skupina je po nekoj karakteristici u prednosti, no ona glasnija i nadmoćnija će uspostaviti odnos u kojem daje do znanja drugoj skupini da među njima ne postoji jednakost već da ta karakteristika daje im za pravo da budu u neravnopravnom položaju. Kada se promatraju obilježja koja čine spol vezana za stvarnog pojedinca, a ne za statističke obrasce, onda se uviđa da su razlike među ostalim obilježjima individuuma mnogo veće od ovih čisto spolnih (Polić, 1982). Nakon rođenja se ne gleda na čovjeka kao na konkretnog pojedinca već kako Polić (1990) to ističe, dodaju mu se osobine kojih nema ili oduzimaju one koje ima kako bi se dokazalo da jest upravo ono što nije. Dakle, rođenjem se ne postaje muškarac ili žena ili pripadnik bijele rase odnosno pripadnik crne rase već konkretni pojedinac. Tek naknadnim dodavanjem obilježja i etiketa dolazi do odnosa ravnopravnosti i nejednakosti. Ljudi su bića od *krvi i mesa, misli i djela* te se upravo u svojim djelima određuju za ono što jesu. Umjesto da se bazira na postizanju ravnopravnosti među spolovima koja nikada neće moći biti postignuta, i jednom i drugom spolu treba omogućiti najlakši mogući put do samoostvarenja kao konkretni pojedinci. Prema Poliću (1990) spolovi i jesu to što jesu samo kao različiti spolovi, oni nisu i ne mogu biti jednaki (ni po definiciji), nego samo nejednaki pa zaključuje da su spolovi nužno nejednaki. Feminizam traži da se kroz spolnu emancipaciju dođe do ravnopravnosti među spolovima. Polić (1990) to tumači na način da je emancipacija spolova u krajnjem značenju emancipacija čovječanstva od spolnosti jer su se spolovi već emancipirali na svoj spolni način. Emancipacija je oslobođenje, i nije riječ o tome da se emancipiraju spolovi, nego da se emancipiraju ljudi, a to se borbom za ravnopravnost spolova može postići samo na spolno ograničen način. (...) Konačno, emancipacija i nije pitanje ravnopravnosti, nego mogućnosti koje niti su individualno jednake niti to trebaju biti. Nije problem dakle u tome da svi mogu jednako, nego da svi uvijek mogu više nego što su mogli (Polić, 1990). U članku *Zašto ravnopravnost spolova nije moguća*, Polić iznosi tvrdnju da je borba za ravnopravnost spolova potpuno nepromišljena i suprotna nastojanjima za prevladavanje postojeće neravnopravnosti spolova koje je površno gledajući isto, toliko puta više koliko se čini organizirano. Također ističe da borci za ravnopravnost spolova ne uočavaju proturječnosti argumenata svoje borbe jer traže jednakost različitih, a ravnopravni mogu biti samo oni jednaki. Uostalom, ako već

netko ljude svodi na spolove, pa zatim traži ravnopravnost spolova, onda bi mu moralo biti jasno da on traži ravnopravnost svih ljudi, osim ako ne dopušta neki drugi oblik diskriminacije jer oba spola – to su svi ljudi (Polić, 1990). Većina boraca za ravnopravnost spolova kreće od seksističke pretpostavke koja dijeli ljude na muškarce i žene pa ih se ni ne tiču oni koji se u to ne uklapaju. Valja primijetiti kako se od tog članka do danas razvijao treći val feminizma koji pokušava uklopiti te *neuklopljene* u tu pretpostavku. Boriti se, dakle, protiv spolne diskriminacije nikako nije isto što i boriti se za ravnopravnost spolova jer spolna diskriminacija prestaje upravo apriornom podjelom na spolove, tj. onda kad spol postaje nešto osobno i privatno, a ne stvar pravne regulative (Polić, 1990). Za Polića borba protiv spolne diskriminacije jest borba za slobodu svakog čovjeka upravo kao različitog i neponovljivog, dok borba za ravnopravnost spolova jest borba za spolove i apriorne podjele. Uzimajući sve to u obzir Polić zaključuje da muškarci i žene ne mogu biti ravnopravni kao muškarci i žene već kao jednakopravni građani na koje se ne gleda kao na muškarce ili žene. Stoga, umjesto da neki budu *jednakiji* od drugih, bilo bi bolje da nitko zato što je drukčiji više ne bude diskriminiran. A to znači da borba za ravnopravnost dvaju spolova nikako ne može zamijeniti borbu protiv opće spolne diskriminacije. Svoj spol odredit ću ja sam ako, kada i kako ja budem htio. Jer ono što su mi odredili prilikom rođenja bilo je na osnovi onoga što su vidjeli, ali zar se ne vidi i da Sunce izlazi na istoku i zalazi na zapadu iako je to samo običan privid (Polić, 1990). Zagovaratelji ravnopravnosti među spolovima žele ravnopravnost u svim sferama ljudskog djelovanja, što im se djelomično i ostvaruje jer postoje zakonske regulative koje postavljaju određen broj muškaraca i žena među zaposlenima u određenoj tvrtki ili ustanovi.

4.3. Feminizacija školstva i odgoja

Da bi se bolje razumjela problematika feminizacije odgoja o kojoj govori Polić, potrebno je pogledati što upravo Polić govori o odgoju.

Često se o odgoju govori i piše kao o nečemu što služi ovome ili onome, ne uviđajući pritom kako ga se time svodi na manipulaciju što je se potom opravdava ciljevima kojima treba poslužiti. Ali nije problem u tome može li se i čime opravdati manipulaciju nego u tome mogu li se odgojni ciljevi doseći ikako drukčije doli

odgojem. Jer, ako se čovjekom ne može postati mimo odgoja, onda je odgoj čovjekova sudbina, onda upravo odgoj čovjeka čini čovjekom pa je pitanje smisla odgoja i njegove svrhe neodvojivo od pitanja smisla i svrhe čovjekova života (Polić, 2015)

Ali ljudski život nije bilo kakav život. To je kulturni život. To je život kulturnog bića koje povijesno opstoji samo kultivacijom vlastita života. Odgoj i jest upravo kultivacija (gojiti = colo, 2.). No kultivacija nije tek puko obrađivanje ili samoobrađivanje ljudski raspoloživog (odgojivog, kulturabilnog) bića, nego je ona, što je bitno, djelatnost utemeljena u brizi, skrbi i poštovanju za svoj predmet, tj. za ono ljudski raspoloživo koje se njeguje i čijem se ljudski mogućem razvoju teži (Polić, 1993).

Odgoj koji nije i odgoj za stvaralaštvo (a on to ne može biti drukčije nego kao stvaralački odgoj) proturječi svome pojmu, te i ne zaslužuje da ga se tako zove (Polić, 1993).

Odgoj je dakle razvitak čovjekovih moći. No može li se, i u kojoj mjeri, taj razvitak planirati i tko treba to činiti? Ukoliko je odgoj namjerno i svrhovito djelovanje, a čini se da jest (ili je to, u tome se svi uglavnom slažu, bar jednim dijelom), onda on sigurno u sebi ima i elemente plana, ali on nikada, i to je bitno, ne može biti do kraja isplanirana djelatnost. Ne može to biti zato jer je stvaralački čin nemoguće potpuno planirati, a istinski se odgoj zbiva upravo kao odgojno stvaralaštvo (za razliku od "odgojne" manipulacije) (Polić, 1993).

To znači da je odgoj moguć samo kao stvaralačko sudjelovanje, ili kao sustvaralačko djelovanje odgojnih subjekata (odgajatelja i odgajanika) koji odgojem zadovoljavaju svoje temeljne ljudske potrebe, potvrđujući se kao kulturna i slobodna, a samo tako i kao ljudska bića. Ako je, naime, stvaralaštvo potvrda čovjekove ljudskosti, onda je to odgoj svakako najneposrednije (Polić, 1993).

Govoreći o prošlosti Polić(1990) tvrdi kako je uloga žene u odgoju bila značajna jer je bila majka i prva krenula sa socijalizacijom djeteta pa je zbog toga bila neposredni reproducent postojećeg i njegov mogući preobražavatelj. U današnje vrijeme odgoj je institucionaliziran pa ustanove vrtića, osnovnih i srednjih škola su preuzele funkciju odgajanja. To što se, dakle, institucionalni odgoj sve više feminizira (u Sloveniji i Hrvatskoj u predškolskom odgoju i osnovnoj školi već rade

gotovo isključivo žene, a tendencija feminizacije institucionalnog odgoja prisutna je posvuda) ne može se ostati bez posljedica ni za emancipacijske procese koji su u toku, jer će oni ubuduće bitno ovisiti upravo o emancipaciji žena, koje već jesu i sve više postaju neposredno najzastupljeniji činilac odgoja (Polić,1990). Uz to, Polić dodaje da pitanje ljudske emancipacije se sve jasnije postavlja kao pitanje ženske emancipacije, a rješenje neposredno ovisi o mogućnosti unapređenja odgoja i stvaranja uvjeta za slobodnije oblike socijalizacije. Budući da se pojmovi emancipacije i odgoja međusobno dotiču, postavlja se pitanje je li moguć emancipacijski odgoj. Emancipacijski odgoj moguć je jedino kao emancipacija odgajatelja, a to prije svega znači žena, od svega što ih je upravo kao žene dovelo u jednu struku, koju muškarci upravo kao muškarci sve više napuštaju. Prvi korak je u tome osvještavanje društvenog položaja odgajatelja i situacije u kojoj djeluju (Polić, 1990). Ako je emancipacijski odgoj odgoj za stvaralaštvo, a kao takav je moguć samo kao stvaralački odgoj, onda je sama mogućnost emancipacijskog odgoja utemeljena u emancipaciji, a to znači stvaralačkom samooslobođenju onih koji se odgojem bave (Polić, 1990). Dakle, emancipacijom žena i rezultatima borbe protiv patrijarhalnih okova koje je otežavalo njihov razvoj došlo je do feminizacije određenih zanimanja koja su bila smatrana muškim prema patrijarhalnim obrascima. Feminizacija bilo koje struke pa tako i učiteljske, u uvjetima kada još djeluje patrijarhalni obrazac, znak je deprofesionalizacije struke. Kada je u pitanju učiteljstvo onda je to od posebnog značaja za društvo jer se s njegovom deprofesionalizacijom troši društvena supstancija, pa se neminovno postavlja pitanje kome može to biti u interesu (Polić, 1992). Opće je poznato da prema patrijarhalnom sustavu vrijednosti muškarac mora biti glava i skrbnik obitelji, a s druge strane žena mora biti majka i supruga. Dakle, za žene je namijenjena razina privatnosti i obiteljskog života. Zbog toga feminizacija određenih profesija prema Poliću (1992) ukazuje da u osnovi nje nije društvena emancipacija žena već njihova uvjetovanost patrijarhalnim vrijednostima. Da je tome tako, jasnije se razabire tek kada se usporede muške i ženske struke glede materijalnog i društvenog statusa kojeg zaposleni u njima mogu ostvariti. Ženske su struke naime u pravilu upravo one koje osiguravaju slabiji materijalni i društveni položaj, ili je pak taj položaj nesrazmjern potrebnom obrazovanju, kao što je to slučaj primjerice s učiteljskom strukom (Polić, 1992). Polić tvrdi da razlog tome leži u djelovanju patrijarhalnog obrasca pa muškarci kao glave obitelji koji osiguravaju primjeren život obitelji odlaze u bolje

plaćena te uglednija zanimanja zbog kojih lakše ispune svoja očekivanja. Također, objašnjava da feminizacije profesija ne dolazi prije nego ih muškarci počnu napuštati. Žene su društvenom emancipacijom se probile u javni život, no na njihovu plaću i doprinos se gleda kao na sekundarni pa biraju ono čime se muškarci ne žele i ne mogu zadovoljiti, ali i izabiru profesije koje su produžetak njihove majčinske uloge odnosno one koje su im *prirodno* bliže. U članku Preraspodjela zanimanja – preraspodjela slobode Polić ističe na temelju provedenog istraživanja da djevojke uglavnom izabiru profesije koje su većinski ženske, dok u malom broju žele biti dio muških profesija, a kod mladića se stvara odbojnost prema profesijama koje postaju feminizirane. Polić (1992) dodaje i da postoji jasna korelacija između feminizacije pojedinih profesija i slabljenja njihovog društvenog te materijalnog položaja, a to se posebno može uočiti u učiteljskoj profesiji. U njoj je gotovo potpuno feminiziran predškolski odgoj, a maskulinizirano visoko školstvo, no i prisutan je tren potpune feminizacije školstva. Čvrstina korelacije stupnja feminizacije i društveno-materijalnog položaja učiteljske struke, historijski je i u trenutnom presjeku školskog sistema tolika, da se s pravom može pretpostaviti kako nije slučajna, nego da su te pojave u nekoj uzročno-posljedičnoj vezi (Polić, 1992). Dakle, učitelji su sve manje učitelji jer zbog lošeg materijalnog položaja moraju tražiti dodatne izvore prihoda pa postaju prema Poliću (1992) poluprofesionalci što samim tim pridonosi deprofesionalizaciji struke. Žene u učiteljstvu uglavnom ne traže dodatne prihode jer već imaju dodatnu ulogu majke i supruge te im je dovoljna zarada od učiteljstva. Budući da zbog toga učiteljstvom se bave osobe koje nisu potpuno predane svome zanimanju, svoj rad ne obavljaju kako bi trebali, nisu motivirani za to te ne znaju koliki je njihov utjecaj na dijete te odgoj u konačnici pa sve ono što je ranije navedeno o odgoju ne može biti ostvareno jer preduvjeta za ostvarenje nema. Žene nisu krive što se dogodila deprofesionalizacija bilo koje struke pa tako i školstva, ali potrebno je razumjeti postojeće stanje kako bi se sustav mogao unaprijediti. Činjenica jest da se s feminizacijom školstva postigla usporedna deprofesionalizacija školstva. Ako se to želi promijeniti i doći do profesionalizacije onda mora doći do defeminizacije odnosno povećanja udjela muškaraca u učiteljstvu. No, nikako na štetu ženama. Da bi se kvaliteta poboljšala potrebno je zapošljavanje stručnih i kvalificiranih osoba koje prema spolu nisu određene već prema osposobljenosti za rad koji pridonosi postizanju kvalitete i profesionalizacije profesije. Ni jedna profesija ne treba biti promatrana kao isključivo muška odnosno ženska te dobivati

spolna obilježja. Svaku profesiju trebaju činiti vrlo stručni pojedinci koji će svojim trudom i brigom o profesiji težiti njenom boljitku te razvoju. Kroz odgoj i obrazovanja se ostvaruje direktna veza između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Jer na temeljima sadašnjih učitelja i njihovog obrazovanja iz prošlost, oblikuju se generacije sadašnjosti koje će živjeti u budućim vremenima. Iako se može smatrati da je to samo produžetak ženskih majčinskih instinkata, no dijete ipak nema samo majku nego i oca. Potrebne su dvije stanice čijim stapanjem nastaje jedinstveno dijete. Dakle, školstvo bi trebalo biti prožeto muškim i ženskim figurama koje su očito djetetu potrebne i nakon rođenja da mu omoguće primjeren put do samospoznaje koristeći pritom znanje stečeno fakultetskim obrazovanjem te naravno prirodene talente i vještine. Dakako, do ravnoteže ne bi smjelo doći direktnim naredbama i kvotama muških ili ženskih učitelja jer će doći do smanjenje kvalitete profesije već podizanjem školstva na uvažavajuću razinu u društvu. Na problem se ponovo nailazi kad se uzme u obzir da većinu u toj profesiji čine žene i da njihov krik neće odjeknuti kao da to učine muškarci. Može se zaključiti kako je i Polić bio toga svjestan zbog razmišljanja ljudi koji žive na ovom području koje je uvelike oblikovano patrijarhalnim sustavom. Ne umanjujući feminizam i napredak postignut zalaganjem ženskih aktivistica, značajnijeg pomaka u percepciji šire populacije neće biti dok muškarci ne počnu skretati pažnju na sve nelogičnosti i nepravde koje se događaju u svijetu.

5. ZAKLJUČAK

Uzimajući u obzir ranije izneseno može se uočiti kako Polić svjesno ili nesvjesno dolazi do tri greške kod razumijevanja feminizma, ravnopravnosti i emancipacije. Prva jest upravo to što feminizam promatra strogo kroz esencijalističku prizmu koja žene svrstava u jednu kategoriju samo jer su žene neuzimajući u obzir njihove druge karakteristike. No, ipak esencijalistički feminizam je prevaziđeni oblik feminizma koji se pokazao nevaljanim. Kao drugu grešku može se navesti Polićevo miješanje pojmova ravnopravnosti i jednakosti. Dakle, ravnopravnost poistovjećuje politike koje svim pojedincima pristupaju na jednak način, nemisleći pritom na njihove međusobne razlike, dok se jednakost odnosi na politike koje nude jednake prilike za pojedince imajući u vidu konkretne razlike koje postoje između pojedinaca. Do treće greške dolazi ističući općeljudsku emancipaciju. On smatra da je potrebna emancipacija čovjeka prije emancipacije bilo koga drugog, a pritom zaboravlja vlastiti argument koji kaže da je povijesno gledano pojam čovjeka oduvijek bio poistovjećivan s pojmom muškarca. Zbog takvog razumijevanja dolazi do ukidanja feminističkog subjekta. Drugim riječima, ako nije dopuštena borba za ženska prava što automatski podrazumijeva da su žene bitno razlikuju od muškaraca može li se onda za ikoga boriti. Polić dijelom shvaća da njegov odgovor da se potrebno boriti za čovjeka ne uviđajući njegove karakteristike zbog kojih je izložen diskriminaciji kao što su spol, boja kože, religijsko opredjeljenje ili seksualna orijentacija, nije zadovoljavajuće dobar. Upravo zbog toga ponekad jače, a ponekad slabije zagovara feminizam. Ono na što posebno treba obratiti pažnju jest Polićevo stajalište o feminizaciji struka odnosno profesija. Potrebno je imati na umu kako prvo profesija prestaje biti ugledna te donositi društveni i materijalni status te tek onda otvara svoja vrata ženama. Poimanje ženskog rada tradicionalno se smatra manje vrijednim od muškog što smatra čak i sam Polić, zbog čega profesije u kojima su većinski žene prati dodatno srozavanje ugleda i plaća. Stoga, feminizacija određenih profesija jest upravo posljedica degradacije struka, a ne nužan uzrok. Što se tiče feminizacije školstva odnosno učiteljske profesije, ne postoje istraživanja koja bi potvrdila Polićevo stajalište da žene percipiraju učiteljsku profesiju prirodnim produžetkom ženine biološke funkcije tj. uloge majke. Prema njemu ju zbog toga ne doživljavaju na ozbiljan i primjeren način što dovodi do njihove nepredanosti učiteljskim poslom, no to nije tako u

stvarnosti koja pokazuje kako su one pristupile školstvu iz vrlo intrizičnih razloga te ju shvaćaju poprilično ozbiljno. Degradacija učiteljske profesije nije problem samo ovog podneblja. Svaka zemlja ima svoje drugačije razloge, a i Polić priznaje kako je uzrok u bivšoj SFR Jugoslaviji bio maćehinski pristup državnog aparata što je i jedan od mogućih uzroka lošeg statusa učiteljske profesije u Republici Hrvatskoj. Polićevo prebacivanje odgovornosti na žene za sudbinu učiteljske profesije koje prema njemu nisu predane učiteljice i odgajateljice već obične *šljakerice* koje jedva čekaju da im završi smjena pritom ne razumijevajući važnost posla kojim se bave kako bi mogle se vratiti doma da nastave s brigom o vlastitoj djeci jest primjer loše prekrivenog seksizma. Valja imati na umu kako je Polić velik dio opusa feminističke tematike formirao tijekom socijalističkog režima kada se mnogi nisu usudili progovarati o puno manje taboo temama pa mu za to treba odati priznanje, a njegove misli potrebno je kritički promisliti imajući na umu duh vremena kada su nastale i Polićeve svjetonazore.

LITERATURA

1. Borić, R. (2007). *Pojmovnik rodne terminologije prema standardima Europske unije*. Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH, Biblioteka ONA
2. Connell, R.W. (2005) *Masculinities*. Los Angeles: University of California Press
3. Emancipacija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 2. 6. 2020. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=17793>>.
4. Feminizam. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 2.6.2020. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=19203>>
5. Kangrga, M.(1975). *Čovjek i svijet*. Zagreb:Liber
6. Marx, K., Engels, F. (1967). *Rani radovi*. Zagreb: Naprijed
7. Maskalan, A. (2015) *Budućnost žene: filozofska rasprava o utopiji i feminizmu*. Zagreb: Plejada
8. Mušanović, M., Vrcelj, S.(2011) *Kome još (ne) treba feministička pedagogija?!*. Rijeka: Hrvatsko futurološko društvo
9. Polić, M. (1982). *Budi čovjek*. Žena, 40(4), 16-29, Zagreb
10. Polić, M. (2006). *Činjenice i vrijednosti*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo
11. Polić, M. (1990). *E(ro)tika i sloboda- Odgoj na tragu Marxa*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo
12. Polić, M. (2003). *Filozofija odgoja i feminizam*. Metodčki ogledi, 10(1), 61–66
13. Polić, M. (1993). *K filozofiji odgoja*. Zagreb: ZNAMEN & Institut za pedagojska istraživanja
14. Polić, M. (2008). *Kultura kao sudbina*. Filozofska istraživanja, 109(28), 3–11

15. Polić, M.(1993). *Odgoj i svijest*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo
16. Polić, M. (1984). *Preraspodjela zanimanja-preraspodjela neslobode*. Žena 42(5-6),75-94
17. Polić, M. (2015) *Razložnost odgoja*. Metodčki ogledi, 22 (2), 165–188
18. Polić, M. (1992) *U patrijarhalnom društvu škola umire s učiteljicom*. Žena 50 (1-3) , 51-61
19. Polić, M. (1990) *Zašto ravnopravnost spolova nije moguća*, Žena 48(5-6), 37-46
20. Veljak, L. (2015) *In memoriam*. Napredak 156 (1 - 2), 219 - 223

Izjava o izvornosti završnog rada:

Izjavljujem da je moj završni rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristio drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

Josip Hrgović